

ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ФОНОЛОГИЯСИНИНГ ЎХШАШ ВА ФАРҚЛИ ЖИХАТЛАРИ

Умаров Хамидилло Лютфиллаевич
*Ўзбекистон Республикаси Божхона қўмитасининг
Божхона институти бош инспектори*

Тилшуносликнинг асосий соҳаларидан бири — фонология, тилдаги овозлар тизимини, уларнинг вазифасини ва ўзаро муносабатларини ўрганеди. Ҳар бир тилнинг фонологик тизими ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, у сўз маъноларини фарқлаш ва тўғри талаффузни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Туркий тиллардан бири бўлган ўзбек тили билан герман тиллари гуруҳига кирувчи инглиз тили фонологиясини қиёсий таҳлил қилиш орқали уларнинг умумий ва фарқли жиҳатларини аниқлаш тил ўрганиш жараёнида катта аҳамият касб этади. Мақоланинг мақсади — ўзбек ва инглиз тиллари фонологиясининг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини таҳлил қилиш ҳамда уларнинг тил ўрганишдаги аҳамиятини кўрсатиш.

Ўзбек тили туркий тиллар оиласига мансуб бўлиб, унинг фонологик тизими қуйидаги асосий жиҳатлар билан характерланади:

1. Унлилар tizimi.
Ўзбек тилида 6 та унли мавжуд: а, е, і, о, и, о'. Унлилар тилнинг олдин-орқалиги, лабланган-лабланмаганлиги ва кенг-торлигига кўра фарқланади. Масалан, о' товуши инглиз тилидаги aw (law) га ўхшаш талаффуз қилинади.

2. Ундошлар tizimi.
Ўзбек тилида тахминан 24 та ундош мавжуд. Улар орасида қ, ғ, х каби товушлар инглиз тилида йўқ.

3. Урғу.
Ўзбек тилида урғу асосан сўзнинг охириги бўғнига тушади: китобларимда', уйингизга'.

4. Фонологик конуниятлар.
Ўзбек тилида қисман унли гармонияси сақланган. Айрим қўшимчалар сўз таркибидаги унлига мос ҳолда ўзгаради (қизлар – қизларим – қизларимиз). Сўз охирида икки ундош келиш ҳолати жуда кам учрайди.

Инглиз тили герман тиллари таркибига киради ва фонологик тизими ўзбек тилига нисбатан мураккаб ҳисобланади: Унлилар тизими. Инглиз тилида 20 тага яқин унли мавжуд. Улар узун-қисқалигига кўра фарқланади: beat [i:] – bit [i], pool [u:] – pull [ʊ]. Шунингдек, инглиз тилида бир нечта дифтонглар ҳам мавжуд: [aɪ] (time), [eɪ] (name), [aʊ] (now). Ундошлар тизими. Инглиз тилида ҳам тахминан 24 та ундош мавжуд.

Бирок улар орасида [θ] (think), [ð] (this) каби товушлар ўзбек тилида йўқ. Инглиз тилида урғу эркин ҳисобланади. Турли бўғинга тушиши маънога таъсир қилади: import (noun) – биринчи бўғинга урғу, import (verb) – иккинчи бўғинга урғу. Фонологик қонуниятлар. Инглиз тилида унли гармонияси йўқ. Шунингдек, сўз охирида бир нечта ундошлар келиш мумкин: texts, strengths. Ўзбек ва инглиз тиллари фонологиясида қатор умумийликлар мавжуд:

- Ҳар икки тилда ҳам тахминан 24 та ундош мавжуд.
- Ҳар икки тилда ҳам фонемалар маъно фарқлайди (бол – пол; ship – sheep).
- Фонемалар сўз маъносини ажратишда дифференциал вазифа бажаради.

Фарқли жиҳатлар

Жиҳат	Ўзбек тили	Инглиз тили
Унлилар сони	6 та	20 тага яқин
Ундошлар	к, ғ, ҳ мавжуд	[θ], [ð] мавжуд
Урғу	Сўз охирига тушади	Эркин, маънога таъсир қилади
Унли гармонияси	Қисман сақланган	Йўқ
Сўз охирида ундошлар	Кам учрайди	Кўп учрайди (texts)

Ўзбек ва инглиз тиллари фонологияси турли тизимларга эга бўлиб, уларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари тилларни ўрганишда катта аҳамият касб этади. Умумий жиҳатларидан бири — ҳар икки тилда ҳам тахминан 24 та ундош мавжудлиги ва фонемалар маъно фарқловчи вазифани бажаришидир. Бирок фарқлари кўпроқ: ўзбек тилида 6 та унли мавжуд бўлса, инглиз тилида улар сони 20 тага яқин. Ўзбек тилида урғу асосан охирги бўғинга тушади, инглиз тилида эса урғу эркин бўлиб, маънога ҳам таъсир кўрсатади. Шунингдек, ўзбек тилида қисман унли гармонияси сақланган бўлса, инглиз тилида бундай қонуният йўқ. Ўзбек тили фонологияси соддароқ ва барқарор урғуга эга бўлса, инглиз тили фонологияси мураккаб унли тизими ва эркин урғуси билан ажралиб туради. Шунинг учун ўзбек тилли ўқувчилар инглиз тилини ўрганишда, айниқса, унлилар ва урғу соҳасида қийинчиликларга дуч келадилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бегматов Э. Ўзбек тили фонетикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
2. Хожиев А. Ўзбек тилишунослиги асослари. – Тошкент: Фан, 2002.
3. Ўзбек тили грамматикаси. 2-жилд. – Тошкент: Фан, 1976.
4. Crystal, D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008.
5. Roach, P. English Phonetics and Phonology. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.